

LEISTŲ IR PLANUOJAMŲ NAUDOTI GENETIŠKAI MODIFIKUOTŲ ORGANIZMŲ POVEIKIO SOCIALINEI – EKONOMINEI APLINKAI LIETUVOJE ĮVERTINIMAS

Ataskaitos santrauka

Autoriai: R.Lazutka ir D.Skučienė

2009 10 30

Santrauka

GM produktai vertinami labai skirtingai ir prieštaringai ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje. Moksliniai tyrimai Lietuvoje dėl GM produktų naudojimo yra daugiau susiję su nuomonės apie juos tyrimais, ženklavimo tvarka, auginimo galimybėmis ir pan. Ekonominiai šių produktų naudojimo aspektais šalies mastu nėra daug tyrinėti, nors Europos lygmenyje tokie tyrimai jau yra atlikti.

Šiuo tyrimu siekiama bent pradėti pildyti socialinių ir ekonominių tyrimų spragą šalyje, siekiama atskleisti GMO poveikį socialinei - ekonominei aplinkai Lietuvoje. Ekonominis įvertinimas šiuo atveju siejamas su šių produktų reikšme šalies rinkai, t.y. jų kiekiais, taip pat kaina, kaip svarbiu vartojimą lemiančiu veiksniu. GMO gali turėti reikšmės ekonomikai ir socialinei raidai bent penkiais būdais: per įmonių pelnus; per vartotojų išlaidas; per žemės ūkio produktų kokybę; per maisto kokybę; per darbo sąlygas.

Tyrimo orientuojamasi į dvi GM produktų rūšis - maisto produktus ir pašarus naminiams gyvuliams, kaip sudedamąjį grandinės pašarai - maistas dalį. Pašarai sudaro pagrindinę dalį gyvulininkystės sektoriaus kaštų. Taigi, pašarų kainos reikšmė galutinio produkto kainai yra akivaizdi. Atsižvelgiant į tai, kad galutinio produkto - mėsos - gamintojui, svarbu ne tik pašaro kokybė, bet ir jo kaina, kad jo produkcija konkurencijos sąlygomis būtų perkama rinkoje. Įvertinant vietinių ir importuojamų pašarų gamybos apimtį, galima teigti, kad iki šiol Lietuvos pašarų rinkoje vyrauja tradiciniai pašarai, tuo tarpu pašarai su GMO sudarė tik trečdalį visos pašarų rinkos.

GM produktų reikšmė maisto produktų rinkoje didėja. Šiuo metu Lietuvoje prekiaujama šešių rūšių maisto produktais: augaliniai aliejai, margarinai arba tepūs riebalų mišiniai, majonezas, skrudinta duona, saldumynai, maisto papildai. Oficiali statistika nerenka ir neteikia duomenų apie pašarų ir maisto produktų gamybą ir vartojimą pagal jų sudėtį – turinčių GMO ir neturinčių. Todėl tenka tą informaciją rinkti iš verslo įmonių, jų asociacijų. Tačiau rinkos analizei reikalingi bendri tam tikrų maisto produktų vartojimo apimčių duomenys yra iki šiol Statistikos departamento atliktuose Namų ūkių biudžetų tyrimuose. Statistikos departamentas numatyto periodiškumu taip pat skelbia produktų kainas. Tačiau minėtais informacijos šaltiniais naudotis galima tik su prielaidomis ir kaip pagalbinais, kadangi pati produktų klasifikacija neatitinka šio tyrimo tikslų. Statistikos departamentas neskelbia duomenų apie GM ir tradicinių maisto produktų kainas atskirai.

GM ir tradicinių produktų kainų skirtumus galima nustatyti stebėjimo būdu prekybos tinkluose bei apklausos būdu, apklausiant verslo įmones - minėtų produktų tiekėjas. Prekybos tinkluose taikomos GM produktų kainos apie trečdalių mažesnės negu tradicinių produktų kainos. Šie kainų skirtumai artimi informacijai, surinktai apklausos būdu iš verslo įmonių, prekiaujančių minėto sąrašo produktais. Jų duomenimis 2008 m. GM aliejus Lietuvos rinkoje

sudarė apie 25 proc. vertine išraiška litais ir apie 35 proc. natūrine išraiška litrais. GM produkto dalies rinkoje skirtumas natūrine ir vertine išraiška (apie trečdaliu) kaip tik ir patvirtina kainų stebėjimo būdu nustatytą faktą, kad GM produktų kainos yra maždaug trečdaliu mažesnės už tradicinių produktų kainas.

Vertinant GM produktų įtaką ekonominei ir socialinei raidai ES svarstoma keletas scenarijų. Lietuvoje analizuojant GM maisto ir pašarų poveikį rinkai ir socialinei aplinkai taip pat pasirinkti trys scenarijai. Išnagrinėti GM produktų naudojimo pokyčiai trijose produktų grupėse (kiaulienos, jautienos ir paukštienos). Apibendrinti rezultatai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų poveikio rinkai ir socialinei aplinkai analizės apibendrinti rezultatai

	Scenarijai		
	I	II	III
	Atsisakoma GM maisto produktų ir pašarų	GM produktų kiekiai rinkoje didėja iki 60 proc.	GM produktų kiekiai rinkoje didėja iki 100 proc.
Rinkai	Didėja kiaulienos, paukštienos savikaina, mažėja šių produktų konkurencingumas. Didėja importas.	Nežymiai mažėja kiaulienos, paukštienos, galvijienos savikaina.	Mažėja kiaulienos ir paukštienos savikaina. Atsiranda didesnės galimybės konkuruoti.
Socialinei aplinkai	Mažas pajamas turinčių gyventojų galimybės vartoti kiaulieną, paukštieną, ypatingai jautieną sumažėja. Mažėja socialinė įtampa, kurią inspiruoja GM produktų priešininkai.	Didėja šių produktų vartojimo galimybės. Socialinė įtampa inspiruojama iš GM produktų priešininkų auga.	Akivaizdžiai padidėja kiaulienos, paukštienos vartojimo galimybės. Nežymiai auga jautienos vartojimo galimybės. Vartotojui sumažėja pasirinkimo galimybės tarp tradicinio ir GM turinčio maisto.

Augalinės kilmės GM maisto poveikis gyventojų vartojimui išsamiau ištirtas labiausiai paplitusio produkto – aliejaus – pavyzdriu. GM aliejaus kaina Lietuvos rinkoje vidutiniškai apie 38 proc. mažesnė negu tradicinio aliejaus kaina. Lietuvos gyventojai iš viso aliejaus per mėnesį suvartoja beveik 1800 tonų aliejaus ir jam pirkti išleidžia beveik 11 mln. Litų.

Priklausomai nuo GM aliejaus plitimo Lietuvos rinkoje, vartojimo galimybės esant tai pačiai gyventojų perkamajai galiai keistusi pagal aukščiau išvadrintus scenarijus taip: atsisakius GM aliejaus ir prekiaujant vien tik tradiciniu - jo vartojimas dėl didesnės kainos sumažėtų virš keturių procentų, jeigu GM aliejus užimtų 60 proc. rinkos – tuomet bendra vartotojų perkamoji galia aliejaus atžvilgiu galėtų išaugti apie 30 proc, o jeigu visą rinką užimtų vien tik GM aliejus – daugiau kaip 50 proc. Priklausomai nuo GM aliejaus dalies rinkoje vidutinio darbo užmokesčio perkamoji galia aliejaus atžvilgiu skirtusi keliomis dešimtimis litų. Suprantama, kad šie skirtumai būtų mažesni mažesnių pajamų gavėjų – pensininkų ir žemiausio sluoksnio gyventojų – atveju.

Visose analizuojamose gyventojų grupėse tradicinio ir GM aliejaus santykis rinkose daro didesnę įtaką perkamajam pajėgumui negu gyvulininės kilmės produktų atveju. Taip yra todėl, kad pastaruoju atveju GMO paplitimo poveikis vartojimo galimybėms yra netiesioginis, per kombinuotų pašarų naudojimą. Juose GM produktai sudaro tik vieną iš komponentų. O į mėsos savikainą ir kainą įeina dar ir kitos ūkių išlaidos – ne tik pašarai. Dėl tos priežasties mėsos kainoms GMO paplitimas daro mažesnę įtaką, negu, tarkime, aliejaus kainai.

Vis tik tai tradicinio ir GM aliejaus santykio keitimasis rinkoje nėra labai reikšmingas gyventojų gerovei dėl santykinai mažos jo dalies vartojime ir atitinkamai mažos dalies bendrose vartojimo išlaidose. Juo labiau, kad yra nemaži kainų skirtumai ir tarp skirtingų tradicinio aliejaus rūšių. Taip pat skiriasi ir GM aliejaus skirtingų rūšių kainos. Dideli kainų skirtumai skirtinguose prekybos tinkluose. Visa tai rodo, kad yra daugelis kainą įtakančių veiksnių ir tai GMO paplitimo įtaką kainai, o taip pat ir vartojimo mastams daro mažiau reikšminga.

Remiantis sociologiniu Lietuvos gyventojų tyrimu, galima spręsti, kad apie pusė gyventojų turi neigiamą nuomonę apie GMO. Trečdalis gyventojų teigia, kad Lietuvoje gyvuliai šeriami užsienyje pagamintais GM pašarais. Dažniausiai tokią nuomonę pažymėjo aukštesnį išsimokslinimą turintys gyventojai. Lyginant su 2007 m., manančių, kad gyvuliai šeriami užsienyje pagamintais GM pašarais padidėjo 10 proc.

Šiek tiek daugiau nei pusė gyventojų nežino arba nėra tikri ar perka ir vartoja GM produktus. Beveik 40 proc. Gyventojų nurodė, kad GM produktų pasirinkimą nulėmė šių produktų mažesnė kaina.

Dauguma gyventojų teigia, kad nėra pakankamai informuoti apie GMO ir genetiškai modifikuotus produktus. Trečdalis žino šiek tiek, tačiau norėtų daugiau informacijos. Tarp mažiau informuotų buvo mažesnių miestų bei kaimo vietovių gyventojai.

Dauguma gyventojų teigia, kad aktualiausia informacija būtų apie GMO poveikį žmogaus sveikatai. Ši informacija aktualiausia rajonų centrų gyventojams. Net aukščiausio išsimokslinimo gyventojams dar nėra aišku kokie GMO yra Lietuvos rinkoje ir neaiškus jų ženklavimas. Vadinasi apie pakankamą informuotą vartotoją pasirinkimą, susijusį su GM produktais, mūsų šalyje dar negalima kalbėti.

Dalis gyventojų mano, kad GM produktams reikia atskirų lentynų, kiti mano, kad reikėtų ryškesnio šrifto ar etikečių. Gyventojams neaiškus GMO poveikis sveikatai bei tai kokie apskritai šie produktai šiuo metu yra rinkoje bei jų ženklavimo tvarka. Reikėtų daugiau informacijos iš mokslininkų, kuriais gyventojai pasitiki.

Verslo įmonių tyrimai parodė, kad GM produktų ženklavimo taisyklė (t.y. nereikia ženklinėti GM produktų, kuriuose yra tik neišvengiami GMO likučiai) didesnių problemų nesukelia. Tačiau įmonės patiria finansinių problemų dėl GM produkto likučių arba paties produkto susekamumo, ypačiai aliejuje, nes esami laboratoriniai tyrimai, įmonių atstovų nuomone, GMO neparodo.

Nėra išaiškinta rafinuoto ir nerafinuoto sojų aliejaus importo kontrolė. Dėl GM rafinuoto aliejaus kontrolės nebuvimo ir išankstinio rafinuoto aliejaus ženklavimo kaip pagaminto iš GMO ir dėl labai aktyviai visuomenei peršamos nuomonės apie GM produktų neigiamą poveikį žmonių sveikatai, įmonės, norėdamos išlikti konkurencingos rinkoje turi GM aliejų parduoti pigiau. Verslui nepakanka konsultacijų dėl GMO, skiriasi GMO reglamentavimas tarp ES ir kitų šalių ir tai apsunkina importą.

GMO kontrolė turėtų apimti platesnį rinkos dalyvių ratą, GMO tyrimai per ilgai trunka, nėra pakartotino tyrimo galimybės, nėra metodo susekti GMO rafinuotame aliejuje, tyrimo kaina gana didelė. GM produktų kontrolės sistemą pagerintų bendros tarptautinės sutartys dėl kontrolės koordinavimo, reikėtų mažesnių tyrimų įkainių ir galimybių atlikti pakartotinius tyrimus.

Vieningos nuomonės dėl atsargios LR pozicijos GM produktų požiūriu verslo įmonių atstovai neturi, vieni mano, kad jos reikėtų laikytis, neturint galutinių atsakymų dėl GMO poveikio gyvuliams ir žmonėms, kiti galvoja, kad ši pozicija yra per daug atsargi. Nors verslo įmonių atstovai ir mano, kad reikia keisti dabartinę LR poziciją, tačiau aiškesnio pasiūlymo kaip ją reikėtų keisti nepateikia.